

ІДЕЯ "СТАЛОГО РОЗВИТКУ": РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ І ПОШУК НОВОЇ ДОКТРИНИ

МИКОЛА БІЛОПОЛЬСЬКИЙ,
*доктор економічних наук, професор,
віце-президент Академії економічних наук України*

У статті автор обґрунтовує необхідність пошуку нової парадигми суспільного розвитку, у якій були б мінімізовані основні глобальні загрози і прийнято підхід раціонального використання природних ресурсів. Автор наголошує, що нова концепція розвитку світу має бути результатом колективної творчості інститутів, учених, керівників держав, партій із подальшим широким обговоренням, і тільки після цього її можна буде впроваджувати в практику. Він також пропонує розглянути у якості базової методології власний доробок - концепцію енвіроніки.

Планета й цивілізація в небезпеці.
Б. Китанович

Людство у своєму розвитку завжди зазнавало соціально-економічних криз. За правилами циклічності вони відбувалися кожні 20-30 років. Але настав період, коли кризові ситуації в країнах світу отримали періодичність 2-3 роки, а в деяких країнах криза взагалі стала перманентним явищем. Так, не встигла закінчитися світова фінансова криза 2008 року, а країни вже накрила наступна, більш серйозна й небезпечна хвиля кризи. Водночас у світі давно не спостерігалось й таких масових протестів населення, як зараз. І що характерно, ці виступи відбуваються не в слаборозвинених країнах, що нікого б не дивувало, а в "благополучних" державах, які прийнято вважати високорозвиненими. Так, виступи проти бездарної політики влади й жадібності фінансових кіл останнім часом відбулися в 950 містах 82 країн світу. Сотні тисяч людей вийшли на вулиці міст Європи, США, Канади, Австралії, Японії. У США протести охопили Нью-Йорк, Чикаго, Лос-Анджелес, Майямі, Вашингтон. Сотні людей виступили в центрі Лондона проти соціальної нерівності. У Римі 150-тисячна демонстрація спричинила безлад, вуличні бійки, у яких постраждало близько 70 осіб.

Проти несправедливого соціально-економічного становища виступають народи Єгипту, Сирії, Тунісу, Ємену, Лівії, у цілому ряді інших держав світу так само нездорова обстановка, напружене становище.

Природно, народи, протестуючи, вимагають, насамперед, змінити уряди своїх країн. Але нові особи, нові команди, які приходять до влади, нічого не можуть змінити, наступаючи на ті самі граблі, тобто продовжують політику попереднього керівництва. І все повертається наново.

Очевидно, справа не в зміні уряду, причина - у системі. Прийшов час серйозного перетворення системи, за якою розвиваються країни світу. Вона (система) не здатна ні зараз, ні в перспективі облаштувати світ без криз і катаклізмів. На думку фахівців, найбільш прийнятною метою в найближчому майбутньому може бути сталий розвиток людства.

Першим кроком на шляху впровадження концепції сталого розвитку¹ повинна бути зміна економічної парадигми. Адже відомо, що економічний принцип кількісного зростання, на якому базується сучасний ринок, уже не відповідає завданням розвитку. Необхідно змінити сам принцип якісного розвитку й обмежити діяльність ринку. І саме цій зміні опирається більшість економічних і політичних інституцій та гравців, діяльність яких ґрунтується саме на кількісному зростанні. Ринок не може задовільно врахувати довгострокові проблеми, що стосуються відносин між поколіннями, а також оптимізувати використання ресурсів, що перебувають у суспільній власності. Система ринкової економіки зі своєю структурою виробництва й споживання базується на конкуренції та мотивується егоїстичними інтересами.

Але не тільки соціально-економічні проблеми, що струшують світовий порядок, загрожують життєдіяльності людства, є більш небезпечні негативні фактори, які "затаїлися" й чекають "свого часу", щоб проявитися.

Сучасне людство перебуває в дуже серйозній небезпеці!

Ці слова промовляють багато вчених світу. І це не просто слова, а тривога за майбутнє покоління Землі.

¹ Сталий розвиток (англ. Sustainable development) - загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства й захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному й здоровому довкіллі. Концепція сталого розвитку з'явилася на початку 1980-х рр. у результаті об'єднання трьох основних точок зору: *економічної* (теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля), *соціальної* (збереження стабільності соціальних і культурних систем, скорочення кількості руйнівних конфліктів між людьми, справедливий розподіл життєвих благ, збереження культурного капіталу й різноманіття в глобальних масштабах, а також більш повне використання практики стійкого розвитку, наявної в невідоміючих культурах) та *екологічної* (забезпечення цілісності біологічних і фізичних природних систем). Розвиток ідеї раціонального суспільного розвитку в рамках цієї концепції продовжується до сьогодні.

Що загрожує планеті й цивілізації? Основні небезпеки в глобальному масштабі: космічна й природна небезпеки, небезпеки від політичного, виробничо-господарського, соціально-економічного та іншого видів діяльності, кризовий стан природного середовища, перекинування моралі вбік пріоритету цінностей матеріального збагачення.

Тривожно звучать виступи багатьох науковців про майбутнє цивілізації, і можна впасти в песимізм від тієї трагічної долі, що очікує людство при накопиченні й підсумовуванні, а в ряді випадків - і накладенні одних негативних наслідків на інші в усіх сферах політичній, виробничо-господарській, соціально-економічній, екологічній й інших видів взаємодії людей чи людей і природи на планеті.

Що собою являють небезпеки від політичного, виробничо-господарського, соціально-економічного й інших видів діяльності людини? Назву лише деякі з них, найбільш очевидні: загроза загибелі цивілізації й самого людства у вогні великої термоядерної війни; загроза виснаження сил і розвитку, загроза масової загибелі людей у "малих" війнах, міждержавних, міжнаціональних конфліктах, протистояннях, політичному авантюризмі, відсутності компромісу в економічній взаємодії; загроза екологічної катастрофи, поглиблення антагоністичного протиріччя між людиною й природою; перенаселеність Землі й при цьому нерівномірність заселення її території; егоїзація людства; ріст бездуховності, занепад особистості й державної моралі, недотримання законності й прав людини в багатьох країнах світу; прискорення темпів людської життєдіяльності; еволюційні кризи, викликані власною активністю нерівноцінних систем - біологічних і соціальних організмів; загроза епідемії хронічних хвороб; радіаційна небезпека; вичерпаність природних ресурсів; поширення голоду; політична нестабільність у світі; зростання націоналізму в багатьох регіонах, політична, економічна кризи тощо. Крім того, радикальні режими проводять випробування балістичних ракет і, всупереч волі розвинених країн, продовжують розробку ядерної зброї. Незважаючи на антитерористичну кампанію провідних країн світу, продовжує діяти всесвітнє ісламське терористичне підпілля.

Таким чином, сучасний світ змінюється не на краще. Над ним згущується туман війни. Слово "війна" звучить усе частіше. Війна як категорія вкинута в публічний й економічний простір між країнами. Світ сформував декілька видів фронтів. Щодня ЗМІ повідомляють про перипетії, протистояння, "економічні", "фінансові", "екологічні", "газові", "трубні" та інші війни. Боротьба відбувається не тільки за фінансові, але й сировинні й особливо за енергоресурси, а також за високі технології (т. зв. "силіконові битви"). Багато країн активно втягуються в глобальне протистояння, яке американський політолог Е. Коен визначив як "четверта світова війна".

Сучасний світ розвивається методом проб і помилок. Немає єдиної фундаментальної науки про розвиток держав і світу в цілому. Метод проб і помилок не є гарантом стабільності, а часто спричиняє хаос суспільної системи. Крім того, у багатьох державах існує певний прошарок людей, які, переслідуючи свої корисливі цілі, цілеспрямовано штучно створюють хаос у розвитку країни й світі в цілому. У результаті створюються конфліктні ситуації, які незабаром переходять у збройні протистояння, локальні війни, народні бунти, перевороти й "кольорові" революції. Кількість країн, залучених у всілякі

збройні конфлікти, безупинно зростає. Увесь світ зараз стоїть на порозі нової соціально-економічної революції.

Зуважимо, що в цей час на людство насувається продовольча криза. Її негативний вплив уже відчувають не тільки традиційно бідні країни, що мають убогі сільськогосподарські угіддя, але й ті, яким природа подарувала родючі ґрунти. Багато вчених доводять, і з цим можна погодитися, що щорічне збільшення природних і техногенних катастроф, погіршення клімату на землі негативно впливає не тільки на природу й усе живе на планеті, але й на всі види людської діяльності.

Ми радіємо, що в інтелектуальному й науково-технічному розвитку людство ще ніколи не досягло таких висот. Але, незважаючи на ці успіхи, ми відчуваємо певний жах. Усе, що цивілізований світ створив, може обернутися загибеллю для всього живого на Землі.

Наука й економіка країн світу дуже слабо підготовлені до рішення цієї доленосної проблеми. Для фундаментального її вирішення потрібні серйозні наукові дослідження й колосальні фінансові витрати. На жаль, у бюджетах країн передбачається більше коштів на озброєння, військові й політичні конфлікти, різномірні розважальні програми тощо, ніж на вирішення невідкладної світової проблеми.

Рішення розглянутої проблеми - це не регіональне, а національне й, більше того, інтернаціональне, усесвітнє завдання. Воно має здійснюватися не тільки високорозвиненими й слабкорозвиненими країнами, але й кожним розсудливим керівником і людиною. Адже будь-які природні руйнування або екологічні забруднення зачіпають не тільки підприємства, населені пункти, але й кожного з нас.

Люди світу мають виявити найбільшу мудрість подальшого розвитку на земній кулі. У цьому випадку лежить величезна відповідальність перед майбутнім поколінням не тільки керівників всіх держав, партій, учених світу, але й кожен житель Землі повинен зробити свій посильний внесок у майбутній розвиток цивілізації.

Як пише академік НАН України М. Г. Чумаченко, "сучасний світ перебуває в найбільшій військовій, політичній, соціально-економічній, енергетичній, міжнаціональній, екологічній й іншій напрузі. Він нагадує туго натягнуті струни. І якщо одну зі струн перетягнути, то катастрофа неминуча. Звідси висновок: потрібні найбільш обережність, мудрість, уміння подальшого розвитку миру".

Після перерахованих усіх негативних факторів, які можуть загубити людство, усвідомлюючи, хто це міг зробити, резонно шукаємо відповідь на питання, чи є в цієї живої істоти (людини) розум? Невже до такого загрозливого стану міг привести Homo Sapiens? Виявляється, що так.

Аналізуючи все, що "накоїла" людина в об'єктивному матеріальному світі, треба серйозно, не затягуючи часу, задуматися, у чому справжня причина такого обтяжуючого стану. Здавалося б, про більшість негативних явищ ми знаємо, пропозиції щодо ліквідації їх теж є й у принципі реально здійсненні, а істотних зрушень немає. На наш погляд, є дві головні причини, через які людство не може серйозно вирішити проблеми, що стоять перед ним. Перша: немає єдиної науки про розвиток і вдосконалювання кожної держави й світу в цілому, на підставі якої можна було б розробити наукову концепцію для ліквідації наявних негативних проблем і визначити

майбутнє світу без серйозних катаклізмів і криз. Друга: немає підготовлених кадрів менеджерів (керівників), які могли б організувати на практиці реалізацію такої наукової концепції.

У цей час, як ніколи, стоїть гостра й дуже серйозна проблема перед ученими світу - розробити наукову теорію розвитку й удосконалювання цивілізації на майбутнє без катаклізмів або хоча б звести їх до мінімуму. Ми думаємо, що це повинна бути не тільки теорія, а окрема єдина фундаментальна наука про розвиток й удосконалювання суспільства та світу в цілому.

Слід зазначити, що світова цивілізація протягом усієї своєї історії розвивалася й продовжує розвиватися методом проб і помилок. Цей метод завдає величезних політичних, економічних, екологічних, соціальних та інших видів збитків як для кожної держави, так і для світу в цілому.

У світі повинен наступити період розумного розвитку й удосконалювання всіх суспільних процесів, здійснюваних із природою.

Що означає розумний розвиток людства? Це розвиток, при якому процеси, що відбуваються в кожній державі й світі в цілому, повинні мати мінімальні моральні й матеріальні збитки. Це стосується економічного, політичного, соціального, екологічного й іншого видів діяльності. Людство розвивається й зараз, але з величезними витратами для нього й особливо для природи. Часом сумарні витрати перевищують корисність виготовленої продукції. А якщо врахувати, що сотні мільярдів грошей у світі витрачається на озброєння, надпотребі для оборонних осіб у кожній державі, помилкові й амбіційні управлінські рішення й ін., то можна розвиток у цілому характеризувати як негативний. Якщо й далі так буде тривати, то світ у найближчі десятиліття може деградувати й прийти до катастрофи. У цей час перед науковцями, керівниками багатьох держав стоїть проблема, як знайти той розумний й оптимальний шлях, ідучи яким людство дійсно розвивалося б і зберігалося б у первісному вигляді Земля й природа. Рекомендацій, проектів, варіантів розвитку в науці пропонується багато й у багатьох країнах. Але всі вони носять характер безсистемності, непродуманості, відсутності глибоких пізнань об'єктивних законів розвитку суспільства й світу. Тобто повинна бути створена єдина фундаментальна наука про розвиток й удосконалення суспільства й світу в цілому, що могла б вирішити серйозні проблеми, які постали перед людством.

Про нову концепцію розвитку світу вже давно говорять учені. Так, серйозне визначення рушійних сил людства дала Міжнародна конференція глав урядів 130 держав у Ріо-де-Жанейро ще в 1992 р. На конференції було визнано, що західна модель розвитку вичерпала себе, що нестримна гонитва за прибутком неминуче приводить до такого загострення протиріч із природою й у суспільстві, що створює реальну загрозу самому існуванню життя на Землі. Нестримне споживання вже не може розглядатися як основна рушійна сила прогресу, потрібна нова парадигма розвитку людства.

Криза 2008 року "змусила" серйозно говорити про нову економіку не тільки вчених, але й керівників найбільших країн світу - канцлера Німеччини А. Меркель, президентів Франції Н. Саркозі, Росії - Д. Медведева та ін.

Нова концепція розвитку світу має бути результатом колективної творчості інститутів, учених, керівників держав, партій із подальшим широким обговоренням із народними масами, і тільки після цього її можна буде впроваджувати в практику. На наше глибоке переконання, це повинна бути наука про розвиток й удосконалювання суспільства й світу. Її можливий варіант розроблено в Україні². Автор статті є автором концепції енвіроніки, що має сприяти координації дій та ефективності розвитку всіх суспільних наук, методологічно обґрунтовувати розвиток суспільних систем. Енвіроніка ґрунтується на поєднанні таких законодавчих принципів: взаємодії, організованості, розвитку та вдосконалення, технологічного розвитку, соціологічності та екологічності. Вона дає цілісне уявлення про розвиток виробничих, господарських систем, суспільства й світу в цілому. Вона орієнтує сучасних керівників на цілісне бачення шляхів реалізації економічної задачі, змушуючи їх урахувувати організаційну, технічну, природно-екологічну, соціальну та інші складові суспільного розвитку. Вона є практичною наукою з гнучкою методологією й широкими можливостями. Її основним гаслом є об'єднання людства у Всесвітній союз із єдиною ідеологією розумного розвитку людства, щоб перевести світ із постіндустріальної ери в еру інтелектуального розвитку.

² Див. монографію М. Г. Білопольського "Енвіроніка - наука майбутнього розвитку людства" (рос. мовою) - Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України, 2007. Електронний варіант монографії розміщено на сайті: environics.com.ua.

M. Bilopol's'kyu

THE IDEA OF "SUSTAINABLE DEVELOPMENT": THE REALITIES AND CHALLENGES AND FIND NEW DOCTRINE

The article substantiates the need to find a new paradigm of social development, which would have minimized the major global threats and adopted the approach of rational use of natural resources. The author stresses that the new concept of the world must be the result of collective work of institutions, scientists, heads of states parties to the subsequent discussion of the masses, and only then it can be implemented in practice. It also proposes to consider as the basic methodology of its own heritage - the concept *environiks*.

© М. Білопольський

Надійшла до редакції 15.02.2012